

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
I ТОМ

Уредник издавачког центра
Проф. др Душан Стаменковић

Рецензенти

Проф. др Алпар Лошонц
Доц. др Александар Добријевић
Проф. др Јелена Опсеница Костић
Доц. др Милица Тошић Радев
Проф. др Сузана Марковић Крстић
Доц. др Гордана Стојић
Проф. др Драган Тодоровић
Проф. др Сунчица Димитријоска
Проф. др Софија Георгиевски
Проф. др Јелена Максимовић
Проф. др Зоран Станковић
Доц. др Марија Марковић
Проф. др Божица Младеновић
Проф. др Небојша Порчић
Др Иван Бецић, научни сарадник
Доц. др Јасмина Шаранац
Доц. др Саша Станојевић
Проф. др Зоран Јевтовић
Проф. др Зоран Јовановић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 8

САВРЕМЕНО ДРУШТВО И НАУКА

Тематски зборник радова
књига 1

Уреднице издања
Доц. др Гордана Ђигић
Проф. др Лела Милошевић Радуловић

Ниш, 2019.

САДРЖАЈ

ФИЛОЗОФИЈА И ОБРАЗОВАЊЕ

- Andelija S. Milić: FILOZOFSKI PODSETNICI: OD DOKOLICE DO RADIKALNOG PRAXIS-A 11
- Milan Z. Jovanović: O NEKONHERENTNOJ TEORIJI TERMINA U DOMAĆIM UDŽBENICIMA IZ LOGIKE 21
- Bojan S. Blagojević: KAKO PISATI UDŽBENIK IZ FILOZOFIJE? – IRVINOV RAZVOJ ETIKE I BLUMOVA TAKSONOMIJA (STUDIJA SLUČAJA) – 33

ПСИХОЛОГИЈА И САВРЕМЕНА НАУКА

- Милица С. Милојевић, Гордана Д. Ђигић, Снежана Д. Стојиљковић: РОДИТЕЉСКА УКЉУЧЕНОСТ КАО ПРЕДИКТОР ИЗЛОЖЕНОСТИ И СКЛОНОСТИ ДЕЦЕ КА ВРШЕЊУ ЕЛЕКТРОНСКОГ НАСИЉА 43
- Miljana S. Pavićević, Ana Z. Stoševski: POVEZANOST OPTIMIZMA–PESIMIZMA, NADE I ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM KOD STUDENATA 55

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА И СОЦИЈАЛНИ РАД У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

- Јован П. Пејковски, Мирјана А. Ќаева Пејковска: СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА И ДЕМОГРАФСКИ ТРЕНДОВИ 71
- Sunčica V. Dimitrijoska, Nataša A. Bogoevska: GOOD GOVERNANCE, HUMAN RIGHTS AND SUSTANABLE HUMAN DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY SOCIAL STATE 83
- Tamara D. Karalić, Jelena D. Đermanov: NEFORMALNO OBRAZOVANJE U FUNKCIJI SMANJENJA SOCIJALNE EKSKLUZIJE MLADIH 95
- Бисерка Р. Кошарац: НЕЗАПОСЛЕНОСТ МЛАДИХ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 107

ТЕНДЕНЦИЈЕ У ВАСПИТАЊУ И ОБРАЗОВАЊУ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

- Miroslav D. Kuka, Jove D. Talevski, Valentine Lj. Gulevska: PREDLOZI UNUTAR STRUKTURALNIH PROMENA OBRAZOVNO-VASBITNOG SISTEMA REPUBLIKE SRBIJE 119
- Александра С. Јовановић: ПЕДАГОШКА ОБЕЛЕЖЈА САВЕТОДАВНОГ РАДА СА УЧЕНИЦИМА 129

НОВИ МЕДИЈИ И ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ – ОБЛИК САВРЕМЕНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

- Marta S. Mitrović, Tatjana M. Vulić: POLITIČKO PREMREŽAVANJE POSREDSTVOM DRUŠTVENIH MREŽA 145
- Tatjana D. Đukić, Ivana S. Stamenković: POLITIČKE KAMPANJE NA MREŽI: KRIZA DEMOKRATIJE? 155
- Ивана Љ. Стојановић Прелевић: СЕЛФИЈИ ПОЛИТИЧАРА НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА: УЛОГА И ЕСТЕТИКА 167
- Anka M. Mihajlov Prokopović: DRUŠTVENE MREŽE: NOVI IZVORI INFORMACIJA U RADIO NOVINARSTVU U SRBIJI 179
- Marija Z. Vujović, Nataša M. Simeunović Bajić: MEDIJSKE FUNKCIJE NA DRUŠTVENOJ MREŽI FEJSBUK – PERSPEKTIVA STUDENATA NOVINARSTVA 191
- Marija E. Dinov Vasić: PIJANIZAM U MREŽI NOVIH MEDIJA 207

СРПСКА ДРЖАВНОСТ КРОЗ ВЕКОВЕ

- Ђорђе Н. Ђекић: ДРЖАВНА ОРГАНИЗАЦИЈА НЕРЕТЉАНА ДО ПОЧЕТКА X ВЕКА 221
- Мирослав Д. Пешић: КОНЗЕРВАТИВЦИ НА ВЛАСТИ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ. ПОКУШАЈ УВОЂЕЊА ПАРЛАМЕНТАРНОГ СИСТЕМА ВЛАДАВИНЕ (1873–1875) 231
- Дејан Д. Антић: ПОЛИТИЧКА ДЕЛАТНОСТ СРБА У МЛАДОТУРСКОМ ДРЖАВНОМ ПОРЕТКУ (1908–1909) 241
- Василије З. Драгосављевић: ЈНП ЗБОР И КОНЦЕПТ СРПСКЕ ДРЖАВНОСТИ 255

Александар Д. Ракоњац: ПОЧЕЦИ НАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ У
ЈУГОСЛАВИЈИ – КОНФРОНТАЦИЈА КОМУНИСТИЧКИХ
ВЛАСТИ СА ИНДУСТРИЈАЛЦИМА ТОКОМ 1945. ГОДИНЕ 273

Александар В. Милетић: РАЗВОЈНЕ ФАЗЕ СУКОБА МИЛОВАНА
ЂИЛАСА И ЈОСИПА БРОЗА ТИТА 283

РАЗВОЈНЕ ФАЗЕ СУКОБА МИЛОВАНА ЂИЛАСА И ЈОСИПА БРОЗА ТИТА

Резиме: Пад Милована Ђиласа са власти, 1954. године, значио је важан догађај у историји југословенских комуниста и њихове партије. Процес који је водио ка паду и историјат сукоба Милована Ђиласа са остатком руководства суштински се везује за његов однос према централној фигури тадашње Југославије, Јосипу Броз Титу. Тема овог рада је покушај рашчлањивања тог односа и утврђивања развоја сукоба, односно његових фаза кроз које је постепено клизила Ђиласова политичка судбина ка паду са власти и дисидентству. У анализи се, на основу доступних извора и одговарајуће литературе, прати настајање разлика у политичким и идеолошким ставовима између Ђиласа и Тита, у контексту објективних политичких околности. Период кроз који пратимо поменути однос Милована Ђиласа и Јосипа Броза Тита хронолошки је смештен између 1950. и 1954. године.

Кључне речи: Милован Ђилас, Јосип Броз Тито, Партија, политика, идеологија, сукоб, власт.

Период после Резолуције Информбироа (1948) па све до Стаљинове смрти (1953), представља важан и у много чему преломан период у историји социјалистичке Југославије. Тада се југословенска држава изненада нашла у врло сложеној и незавидној спољнополитичкој ситуацији. Изоловано и са Истока и са Запада руководство земље морало је тежити успостављању „мостова“ сарадње са свим потенцијалним снагама у свету, које су макар и делимично делиле позицију Југославије (Bogetić, 2000; Богетић, 2008; Bekić, 1988; Dimić, 2014; Laković, 2006; Petranović, 1988). У таквим околностима, сарадња са Западом наметала се као незаобилазна нужност, што је пак повлачило и извесне реформе у самој Југославији, тачније речено либерализацију сфера како друштва тако и политике (Димић, 2001: 361–362). Критика совјетског искуства, афирмација самобитности југословенске револуције и увођење демократских „мера“ није могло проћи без потреса у руководству, односно ангажовања појединаца из врха власти.

Делатности појединих личности оставиле су посебно важан траг у политици социјалистичке Југославије. Овде, пре свих, треба поменути улогу Јосипа Броза Тита, неприкосновеног вођу југословенских комуниста (од 1937. године) и социјалистичке Југославије (од 1945. године) до своје смрти 1980. године. Током своје владавине Јосип Броз Тито је имао бројне политичке сараднике, од којих су неки, делујући на важним положајима, оставили дубок траг у послератној и

⁵ samiletic82@gmail.com

целокупној историји друге Југославије. Једна од тих личности, политичких сарадника Јосипа Броза Тита и високих партијских и државних функционера, био је Милован Ђилас. У периоду од 1944. до 1954. године Милован Ђилас је партиципирао у југословенској власти као део најужег партијског и државног руководства. Због тога сматрамо да је важно, не само за разумевање Ђиласове политичке биографије, већ и за дубље расветљавање историје прве декаде социјалистичке Југославије, садржајније и детаљније истражити политички сукоб Тита и Ђиласа, односно извршити покушај прецизнијег одређивања развојних фаза тог сукоба, који је несумњиво представљао одраз тадашњих главних токова југословенске али и међународне политике и политичких трендова.

Период између 1950. и 1953. обележавају године првих постсталинистичких демократских реформи у Југославији. Реформски замах, изазван сукобом са СССР-ом и Источним блоком и спровођен у сложеним условима хладноратовског специфичног положаја земље, захватио је готово све сфере друштвеног живота, најављујући нови период развоја југословенског социјализма на темељима сопствених политичких и револуционарних искустава. Различити аспекти демократских процеса посебно су се преламали кроз преображај Партије, државне управе, привреде и културе, као и видљиве знаке промена општерстања духа јавног живота (Гаталовић, 2010; Dimić, 1988). У том контексту неумитно се јавља и различити однос према власти, односно начину управљања и контроле политичког и јавног живота. Упрошћено речено, долази до поделе на оне који су за демократизацију система власти и оне који су за конзервирање и очување старог система, колико је год више могуће у новим околностима. Та врста вододелнице раздваја и политичке погледе Тита и Ђиласа, који су прећутно почели да персонификују стару и нову струју.

Разлике у политичком деловању Милована Ђиласа и Јосипа Броза Тита испољавају се у више облика током назначеног периода. Потребно је напоменути да се политичке разлике јављају као латентна појава и узрок потенцијалног политичког разилажења, тј. као део неофицијалног сукоба између Милована Ђиласа и Јосипа Броза Тита у времену њихове званичне политичке сарадње. Сукоб је обелодањен пред јавношћу тек почетком 1954. године, када је на Трећем ванредном пленуму званично покренут случај Ђилас и када је решено да се с њим коначно обрачуна и дефинитивно стави тачка на његову јавну политичку делатност у земљи.

У праћењу њихових политичких односа, као важан фактор утицаја треба поменути спољну политику. Прво, треба нагласити да је Тито, у годинама затегнутих односа са СССР-ом, у првом плану имао спољнополитичке односе, односно делатност на пољу одбране независности земље. С друге стране, на друштвене промене које су наступиле као последица сукоба, није гледао благонаклоно и прихватао их је у оној мери у којој би оне користиле спољнополитичкој ствари. Ђилас је, пак отклон према СССР-у схватио у тоталном облику, не само у спољнополитичком, већ и у друштвеном, залажући се интензивно за демократизацију на свим пољима.

На основу досадашњих истраживања дошли смо до закључка да се сукоб Тито–Ђилас може поделити на три основне и заокружене фазе, које се могу сместити у период од 1950. до 1954. године. Прва фаза наступа са 1950. годином, која је уједно и почетна јеретичка година у еволуцији Милована Ђиласа, а завршава се средином 1951, са Четвртим партијским пленумом на којем је први пут дотакнут проблем политичког разилажења у руководству. Другу фазу смештамо између Четвртог пленума и Стаљинове смрти 1953, када долази до нове преломне ситуације и до најаве стопирања демократских реформи и враћања на старе позиције у кључним сегментима политичког курса. Трећа и финална фаза досеже до почетка 1954, односно Трећег ванредног пленума, политичког обрачуна и смењивања Ђиласа са свих државних и партијских функција.

Свој прелом у политичком и идеолошким схватању Милован Ђилас је први пут јавно исказао на Трећем партијском пленуму децембра 1949. Наиме, тада се Ђилас коначно разишао са добрим делом старих схватања и изнео неке нове ставове на којима ће ускоро почети да гради властите теоријско-политичке поставке. Основна начела која је као новину овом приликом представио односила су се, пре свега, на одклон од партијско-државне бирократије коју је означио као кључну препреку у развоју друштва, затим, први пут је наглашено ставио акценат на афирмацију слободе мишљења у оквирима усвојене званичне партијске „линије“ и одлучно и безрезервно је стао иза деидеологизације, департизације и децентрализације. Ова основна начела суштински су задржала у успостављени систем стаљинистичког модела власти, што је значило и залагање за неминовно ограничење и преиспитивање места врховне личности, односно вође, која је означавала неприкосновени ауторитет и алфу и омегу политичке моћи у земљи.

Година 1950. представља прву јеретичку годину Милована Ђиласа. Тада је Ђилас разрадио, уобличио и систематизовао своје ставове, публикујући их на јесен у партијском листу *Борба* у више наставака, што ће се као обједињена брошура појавити крајем године под насловом *Савремене теме* (Ђилас, 1950). Ђилас се у *Савременим темама* оштро и неповратно разрачунао са стаљинизмом као државним капитализмом што је имплицитно указивало и на југословенски систем. Поред тога, из архивских докумената, сазнајемо да је Ђилас већ увелико размишљао о систему власти и доводио у питање неприкосновеност вође, што у руководству није могло остати непримећено. Међутим, *Савремене теме* су представљале повод за јавно оглашавање самог Тита, тим пре што су оне као брошура биле прорађиване на нижим партијским инстанцама и биле у стању да, како је по свој прилици процењено, у датом тренутку превремено произведу и негативне последице, пре свега по идејно-политичко јединство Партије.

Тако је у говору на Другој партијској конференцији Гардијске дивизије, 17. фебруара 1951, Тито отворено реаговао, објашњавајући основна начела доктрине тзв. „демократског централизма“. Другим речима, Тито је јасно повукао границе и домете партијске дисциплине на пољу унутрашње дискусије. Била је то неодложна и хитна потреба, јер се страховало од зачетка и ширења

партијског нејединства и као последице тога, политичког расула. То би по монолитност власти било фатално, а у тренутку опасности од спољнополитичког фактора (потенцијалне агресије СССР-а) и кобно по суверенитет земље. Тако је одмах на почетку говора, Тито упозоравајуће нагласио да се морају разјаснити поједине „ствари о којима морамо водити рачуна“ и „у којима морамо исправљати што прије оно што је негативно“. Наиме, проблем је по Титу представљало „једно криво мишљење“ које се у најновије време појавило у Партији, а односило се на партијску дисциплину и унутарпартијску демократију, односно на „демократски централизам“. Најпре подвлачећи став да је демократска и слободна унутарпартијска дискусија саставни део „демократског централизма“ и да се од чланова Партије не може тражити „само слијепо покоравање“, Тито је потом поставио питање „када треба члан Партије да извршава дисциплинирано своје задатке?“ Тито је у том смислу био недвосмислен, оштар и јасан: „Он мора да их извршава дисциплинирано и безусловно онда када је то одлучила већина чланова Партије, доносећи свој закључак послје свестране дискусије о једном проблему. Једном ријечју, он мора извршавати свој задатак онда кад је то постало неминовно ако се хоће да постигне извјестан циљ“ (Тито, 1959: 380–393).

Имајући јасно у виду могућности негативних последица погрешних тумачења теоретског „материјала“ и схватања слободе мишљења, Тито је посебно подвукао разлику између слободних теоретских дискусија и званичне политике Партије, што је по њему значило дозволу слободне дискусије, али само и искључиво пре доношења званичног става. Титов говор био је први јавно саопштени знак са врха да је Ђилас у критици предалеко отишао. Титове примедбе несумњиво се у највећој мери односе на Ђиласове тезе објављене у *Савременим темама*. Иако се на први поглед чини да говоре о истој ствари, о потреби слободе унутарпартијске дискусије и расправе, коју Тито потврђује, разлике се јасно могу уочити. За разлику од Ђиласа, Тито је снажно ставио акценат на партијску дисциплину, што је значило строгу политичку послушност. О томе Ђилас у *Савременим темама* готово уопште не говори, већ у први план ставља слободу размене мишљења, критику и стално преиспитивање. Тито превасходно говори о „демократском централизму“, док Ђилас примарно разрађује тезу о „социјалистичкој демократији“. Тито с једне стране потенцира послушност (после званично усвојене политичке „линије“), Ђилас с друге стране заступа сталну расправу. Тито се, за разлику од Ђиласа, не осврће превише на идеолошко-теоретску критику, не удубљује се у проблем бирократизације и совјетског наслеђа, већ пажњу усмерава на политичко јединство, односно стриктно поштовање и спровођење партијске дисциплине. И на крају, Тито јасно подвлачи да теоретски чланци руководиоца не представљају ништа „директивно и дефинитивно“, да нису „линија Партије“, већ само материјал за дискусију у корист „развоја теоретске мисли“. Другим речима, шаље јасну поруку да то не може да буде политика Партије. Укратко, Титов говор је представљао реакцију на Ђиласове ставове и евидентну политичку опасност које они делом могу про-

извести. Међутим, како се не би стекао утисак о политичком неразумевању у руководству, а још мање о стварном или потенцијалном разилажењу, па и сукобу, наведена питања су морала бити усаглашена. Тако је дошло до сазивања Четвртог партијског пленума, 16–17. јуна 1951, на којем ће се ово питање разјаснити и прећутно направити споразум између Титових и Ђиласових ставова, у сврху пре свега одржавања јединства партијског и државног руководства.

На основу текста Ђиласовог реферата и дискусије вођене по том питању, а у складу са заузетим ставовима, донесена је „Резолуција о теоријском раду у КПЈ“ у којој се, посебно кроз прве две тачке, јасно може сагледати постигнута сагласност између Тита и Ђиласа.

Тако се у првој тачки Резолуције каже: „Развитак нових теоријских погледа у КПЈ врши се на основу дискусије и борбе мишљења. На тој основи чланови КПЈ изграђују своје теоретске погледе. Чланови КПЈ имају пуно право да се о теоријским погледима појединих чланова Партије, независно од тога какве они функције врше, као и о погледима радника теоретичара уопште, слободно изражавају и дискутују било усмено, било у партијској и другој штампи.“ Наведена тачка формулисана је у складу са уважавањем Ђиласових ставова, односно представљала је начелно потврђивање принципа унутарпартијске демократске форме расправе (Petranović i sar., 1985: 639).

Потом се у другој тачки каже следеће: „У партијским организацијама обавезно је проучавати само одлуке и директиве партијских конгреса и форума, а и иступања појединих руководилаца, уколико ова имају такав карактер. Радови појединих руководећих чланова Партије који имају изразито теоријски карактер обавезно се проучавају у партијским организацијама само онда ако је Политбиро ЦК КПЈ изричито донео о њима такву одлуку, то јест – када су ови радови резултат већ спроведене борбе мишљења и дискусије и имају непосредни практични и идеолошки значај за даљи рад и развој Партије“. Јасно је да се у другој тачки, пак, ради о потврђивању Титових ставова, односно о подвлачењу обавезе стриктног поштовања партијске дисциплине (Petranović i sar., 1985: 639).

На основу изложеног, могао би се изнети закључак да су реферат Милована Ђиласа, као и Резолуција о теоријском раду у КПЈ донесена на Четвртом пленуму, јуна 1951, представљали први јавни „компромис“ између Тита и Ђиласа, односно њихово међусобно усаглашавање ставова. Тиме се, први пут после Другог светског рата, морало путем очигледног компромиса у најужем партијском врху (у тзв. „четворци“) манифестовати политичко јединство КПЈ. С тим у вези, такође је важно нагласити да је у том периоду, када је сукоб са СССР-ом био доведен готово на ивицу рата, реално политичко јединство југословенске Партије било преко потребно.

Важно је посебно напоменути да се из завршних речи Титовог излагања на Трећем пленуму могу уочити поједине суштинске разлике између његовог и Ђиласовог разумевања политичких прилика средином 1951. године, када је постало јасно да су те разлике реалне и да је њихово званично усаглашавање

постало примарна и неодложна политичка потреба. Пре свега, Тито је велики део пажње усмерио на спољнополитичку сферу и на потенцијалне последице које у том домену могу произвести Ђиласови ставови. Тито је, наиме, јасно нагласио да је непосредни повод за његово оглашавање био Ђиласов чланак „О совјетској пракси“. Напоменувши да се са Ђиласовим ставовима у начелу слаже, Тито је, међутим, у први план истакао значај тренутка и потребу вођења рачуна пре свега о међународним околностима, дајући на тај начин примат дугорочној спољнополитичкој стратегији над тренутним идеолошко-теоријским разматрањима. Међутим, оно што је такође важно уочити односи се на очигледну неподударност у ставовима према друштвеној ситуацији у СССР-у. У том смислу, Тито је указујући на опрезност у доношењу теоретских закључака о „једној земљи“, јасно упозорио и на чињеницу да у тој земљи „не знамо како је сада“, па се стога, „неки детаљи у појединим чланцима већ сутра могу да покажу и као неправилни“. Дакле, оно што је за Ђиласа у том тренутку представљало већ утврђено мишљење, тј. неопозиву чињеницу, за Тита је још увек било подложно сумњи и третирано је у складу са политичким приликама. Ту се може приметити и извесна Титова политичка, не само резервисаност и опрезност, већ и несумњива далековидост, с обзиром на каснији развој догађаја у југословенско-совјетским односима. На крају, евидентно је и Титово несумњиво упозорење Ђиласу, али и осталом партијском чланству, да „нико од нас не може претендовати да сам да анализу о једној земљи“. Тиме је желео да укаже на Ђиласову очигледну пренагљеност и претенциозност, како у критици тако и у третирању сопственог значаја у целокупним догађајима. Укратко, за Тита идеолошки, а свакако и политички, сукоб са СССР-ом није био трајно одређен нити је представљао „готову ствар“, већ је третиран као једна сложена и тешка фаза у односима, а иступања појединачна, посебно оних из највишег руководства, која би на било који начин значила и урушавање јединства југословенске Партије и државног руководства, једноставно неприхватљива.

Међутим, поменути „уступак“ Титу није утицао на већ чврсто формиране Ђиласове ставове и на његову теоријску критику девијација социјалистичких друштава и политичких система. У наредним месецима Ђилас је наставио са „разрађивањем“ својих критичких ставова у односу на негативне друштвене појаве у социјализму, као и са даљим изграђивањем сопствених погледа на социјалистичку стварност уопште. У том смислу, није се нимало устручавао да понекад и отворено указује на девијације у југословенској Партији и југословенском друштвеном и политичком систему. Али, пре свега због спољнополитичког фактора (који је Титу био примаран), тј. због политичке потребе приближавања Западу у том тренутку, морало се попустити и добар део Ђиласових ставова био је (показаће се ипак привремено) уважен.

Титово прихватање и заступање одређених Ђиласових ставова представља основно обележје друге фазе сукоба између ове две личности. Може се рећи да је Тито привремено чак и устукнуо и до даљег претрпео делимично званично усвајање Ђиласових демократских начела. То се најбоље може видети

у одлукама Шестог партијског конгреса, 2–7. новембра 1952 (Dedijer, 1991: 383–386; Борба комуниста Југославије за социјалистичку демократију. VI конгрес КПЈ (Савеза комуниста Југославије, 1952). Тиме се желела послати порука о утврђеном демократском курсу Партије и усвојеној новој политичкој „линији“ која би тај правац заступала и спороводила у дело. Ђилас је безрезервно стао иза тог курса, односно иза прокламованог реформског правца званичне политике, не дајући велики простор политичкој „флексибилности“ са којом се, како ће се ускоро и показати, неминовно морало рачунати у периоду наглих промена политичких констелација, поготову у односу на спољну политику. Такође, Ђилас очито није рачунао или, пак, није поклањао велики значај, потенцијалном удару на политичке и сваке друге привилегије партијско-бирокуратског слоја, па и положај врховне власти, које би доследно примењивање реформског курса, односно политичке „линије“ прокламоване на Шестом конгресу, реално могло произвести. Није било потребно дуго чекати да би се сурово показало да највећи део руководства и партијског чланства неће бити спреман да дели Ђиласове идеале.

Јосиф Висарионович Стаљин умро је 5. марта 1953, што је југословенском руководству пружило прилику за излазак из тешке међународне позиције, односно за одлуку о нормализацији односа са Москвом и поступног предузимања мера у правцу ослобађања од компромитујуће сарадње са Западом. Овај изненадни догађај најавио је и почетак постепеног слабења реформског замаха и ограничавања демократизације појединих сфера друштвеног живота. Тада је отворена трећа завршна фаза обрачуна Јосипа Броза Тита са Милованом Ђиласом.

Нови политички курс најављен је на Другом партијском пленуму, одржаном на Брионима 16–17. јуна 1953 (АЈ, 507, ЦК СКЈ, II/10). Испрва се није примећивало да је Ђилас већ означен као човек кога је требало најпре ставити у ситуацију да се определи, да ли је за нови или наставак старог курса, а потом зависно од његовог става предузети одређене мере. Тако Ђилас није био упућен за време припрема Пленума у нове одлуке које ће означити нову политику. Пленум су припремали искључиво Тито и Кардељ, а Ђилас је на њега дошао неприпремљен. Иступио је конфузно, делимично подржавајући нови курс а делимично остајући веран својим схватањима. На крају је изгледало да је капитулирао пред Титом и Кардељем. Мађутим, одмах после Пленума, Ђилас је Кардељу насамо рекао да се не слаже са одлукама и да не може да прихвати нову политику. Ђиласов коначни прелом у правцу одлуке да настави са критиком југословенског друштвено-политичког система, упркос промени општег политичког курса југословенског руководства, догодио се негде између јуна и августа 1953. године. У мемоарима Ђилас тврди да се на ту одлуку решио непосредно после завршетка Другог пленума, и то док се још налазио на Брионима. Своја размишљања саопштио је тада, у једном неформалном разговору Кардељу. О томе у мемоарима Ђилас бележи: „На повратку с Пленума, отвореним колима, предложио сам Кардељу да пођемо на пецање пастрмки на реци Гацки

у Лици. Био је топао летњи дан и док смо се успињали уз серпентине изнад Сења, у једном тренутку сам му изјавио – да нећу моћи да подупрем ту нову, 'брионску' линију. Кардељ ми је – с неком потишћеношћу у погледу – рекао да претерујем, па смо ућутали... Пецање пастрмки је разрадовало Кардеља, било је врло успешно, већ и због тога што смо пецали у резервати, а не у отвореној реци. А ја сам већ мозгао о оном што се збило на Брионима, о оном што сам и не хотећи рекао Кардељу..." (Ђилас, 1991: 263–264). То је значило и његову дефинитивну политичку судбину, односно пресуду над њим и по свој прилици почетак припрема за његово уклањање. На јесен Ђилас је почео са објављивањем својих гласовитих чланака у *Борби* и *Новој мисли*, што је касније само могло да послужи као додатни доказни материјал за његово смањивање.

Важно је истаћи да Ђиласово објављивање чланака у *Борби* крајем 1953. и почетком 1954. године, у којима критикује бирократизацију, друштвене девијације, залажући се за „социјалистичку демократију“, не представља директну и отворену побуну против актуелне власти (Leković, 2010: 306–342; Станић, 2008: 251–278). Ни у једном чланку Ђилас отворено не напада руководство и Тита. Он у њима критикује остатке стаљинистичког система, предлаже демократизацију у оквирима социјализма, тј. евентуално развијање политичког плурализма у будућности. Такође треба нагласити да Ђилас упорно истрајава на политичкој линији зацртаној на Шестом партијском конгресу новембра 1952, чије су одлуке почеле де факто да се сузбијају после Стаљинове смрти, од Другог пленума средином 1953. Можемо да претпоставимо да је Ђилас своје ставове и критике, у том смислу, пре схватао конструктивно, као допринос развоју демократског дијалога унутар Партије и политике, него као оружје евентуалног плана за свргавање Тита са власти. Мађутим, Титу су биле очигледно важније неке друге чињенице које је он могао да протумачи као потенцијалну опасност. Несумњиво је популарност Милована Ђиласа расла током година сукоба са СССР-ом, демократизације система и са његовом активношћу у поменутиим процесима. Од Шестог конгреса до краја 1953, Ђилас је стекао не мали број присталица и подржавалаца, не само унутар Партије, већ и међу интелектуалцима, омладином, па чак и у војсци (Терзић, 2010: 40–59), док за полицију не располажемо подацима. Погоотово су чланци у *Борби* изазвали велику пажњу. У редакцији тога листа пристизала су у великом броју писма подршке (око 30 000 писама). Можемо изнети претпоставку да је популарност Ђиласа за овако кратко време забринула Тита. Из тога неки аутори закључују да се радило о борби за власт између Ђиласа и Тита. У сваком случају, Тито је одлучио да се немилосрдно обрачуна са Милованом Ђиласом, па је овај смењен са свих државних и партијских функција, на Трећем (ванредном) пленуму ЦК СКЈ, 16–17. јануара 1954 (АЈ, 507, ЦК СКЈ, II/11).

Колику је заиста опасност Ђилас у том смислу представљао за Тита, односно да ли је заиста „желео Титово место“ радећи организовано на његовом смењивању, на основу досадашњег истраживања и на основу расположивих извора нисмо у стању да утврдимо. Чињеница је да су одређени функционери

подржавали Ђиласове ставове, да је Ђилас створио неформалну групу интелектуалаца окупљених око часописа *Нова мисао*, да је располагао званичним медијима за ширење својих ставова. Међутим, морамо констатовати и то да Ђилас медије и подршку не користи као званични „представник опозиције“, без обзира на критичност својих ставова. Он до краја наступа као један од представника власти, само са другачијим ставовима, што је он сматрао легитимним јер су у духу Шестог конгреса, тј. званичне линије партије. Важно је подвући и то да они који се слажу са његовим ставовима, који га подржавају, углавном мисле да је то званичан став Партије и не виде у томе сукоб Тита и Ђиласа. О томе говори и чињеница да је Ђилас остао готово потпуно усамљен после Трећег пленума и сам се кајући за своје поступке. Неведене чињенице и расположиви извори на које смо у досадашњем истраживању наишли нам не дају податке о томе да је Ђилас створио и имао иза себе било какву организацију која би га подржала у његовој борби за Титово место.

Ван сваке сумње је чињеница да је критичку делатност Милована Ђиласа у периоду од 1950. до 1954. године инспирисао југословенско-совјетски сукоб. Раскид са СССР-ом представљао је ону кључну тачку и „иницијалну капислу“ која је у Ђиласу пробудила нову снагу за формирање нових схватања и напуштање старих ставова на чије позиције се више никада неће вратити. Ђиласова критика, која је у наведеном периоду постепено систематизирана и поштрована, у основи је стајала на реформским и демократским позицијама, које су у том периоду, примарно због спољнополитичког фактора и сарадње са Западом, и званично инаугурисане као нови политички тренд. Али суштински таква политика није одговарала врху југословенског руководства, то јест Јосипу Брозу Титу, јер је систематски и поуздано поткопавала не само његов положај већ целокупну структуру власти у држави. Такође, у тренутку затегнуте међународне ситуације, сложеног и осетљивог југословенског положаја и опасности од совјетске војне агресије, објективно гледано, било какво нарушавање јединства Партије и руководства представљало је потенцијалну опасност по унутрашњу стабилност, а на тај начин и по суверенитет земље. На тим основама избила су и прва неслагања између Јосипа Броза Тита и Милована Ђиласа. Због поменутих разлога, а првенствено због очувања јединства руководства, таква неслагања су морала да буду на неки начин „изглађена“, што је урађено средином 1951. постизањем прећутног компромиса између Тита и Ђиласа. Била је то прва „фаза“ у развоју сукоба између ове две личности. Међутим, реформистички курс је био потребан, па су Ђиласови ставови привремено прихваћени, новембра 1952. на Шестом конгресу КПЈ/СКЈ, што је обележило тзв. другу фазу. После смрти Страљина, марта 1953, околности су се промениле, најављујући другачију „климу“ и у југословенско-совјетским односима. У складу с тим, средином 1953, заустављене су започете реформе и либерализације, што је односе између Тита и Ђиласа увело у трећу, финалну фазу. Ђиласово инсистирање на старом „курсу“ није наишло на одобравање у остатку руководства, што је Тита определило да се коначно обрачуна са Ђиласом, што је и

урађено почетком 1954. године. Сукоб између Тита и Ђиласа био је начелног и политичког карактера. Тита и Ђиласа су с једне стране делила различита схватања демократије и партијске дисциплине, док их је на другој страни делило различито разумевање спољне политике.

THE DEVELOPMENT PHASES OF THE CONFLICT BETWEEN MILOVAN ĐILAS AND JOSIP BROZ TITO

Abstract: The history of the conflict between Josip Broz Tito and Milovan Djilas could be divided into three phases. The first phase is in 1950, which is also the initial heretical year in the evolution of Milovan Djilas, and ends in mid-1951 with the Fourth Party Plenum, which was first touched upon by the problem of political dissolution in the leadership. The second phase is placed between the Fourth Plenum and Stalin's Death in 1953, when there is a new breakthrough situation and the announcement of the stopping of democratic reforms and the return to old positions in the key segments of the political course. The third and final phase reaches to the beginning of 1954, i.e. the Third (extraordinary) Plenum, the political fall and dismissal of Djilas from all state and party functions. The conflict between Josip Broz Tito and Milovan Djilas was principle and political. Tito and Djilas shared the different views of democracy and party discipline, while on the other hand they shared a different understanding of foreign policy.

Key words: Milovan Đilas, Josip Broz Tito, party, politics, ideology, conflict, political power.

Извори

- Архив Југославије, фонд 507, Централни комитет Савеза комуниста Југославије.
1. АЈ, 507, ЦК СКЈ, II/10, *Други пленум ЦК СКЈ 16. и 17. јуни 1953.*
 2. АЈ, 507, ЦК СКЈ, II/11, *Трећи (ванредни) пленум ЦК СКЈ, 16–17. јануар 1954.*
- Борба комуниста Југославије за социјалистичку демократију. VI конгрес КПЈ (Савеза комуниста Југославије).* (1952), Београд: Култура.
- Tito J. B. (1959). *Govori i članci*, V. Zagreb: Naprijed.
- Ђилас, М. (1950). *Савремене теме*. Београд: Борба.
- Petranović B, Končar R, Radonjić R. (1985). *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948–1952)*. Београд: Komunist.

Литература

- Bekić, D. (1988). *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus.
- Bogetić, D. (2000). *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*. Београд: Službeni list SRJ.

- Богетић, Д. (2008). Југославија у хладном рату, *Историја XX века*, 2, 316–371.
- Гаталовић, М. (2010). *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952–1958*. Београд: Институт за савремену историју.
- Dedijer, V. (1991). *Veliki buntovnik Milovan Đilas. Prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta.
- Dimić, Lj. (1988). *Agitprop kultura. Agitpropaska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*. Beograd: Rad.
- Димић, Љ. (2001). *Историја српске државности. Књ. 3. Србија у Југославији*. Нови Сад: САНУ.
- Dimić, Lj. (2014). *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*. Beograd: Arhipelag.
- Đilas, M. (1991). *Vlast i pobuna*. Beograd: Književne novine.
- Laković, I. (2006). *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore.
- Leković, D. (2010). *Milovan Đilas i socijalizam*. Podgorica: CANU.
- Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, 3. Beograd: Nolit.
- Станић, В. (2008). Милован Ђилас 1953/54: између револуције и слободе, *Токови историје*, 3-4, 251–278.
- Терзић, М. (2010). „Ништа није радио већ је седио и писао“ (случај Милована Ђиласа у ЈНА), *Војно-историјски гласник*, 2, 40–59.